

ภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะ
เพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
**Buddhist Leadership and
Public Mind for Socio-Economic
Development**

ชนิศร์ ชูเลื่อน
Chanit Chooluean

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ปัตตานี

บทคัดย่อ

บทความเรื่องนี้มีเนื้อหาสาระที่กล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะแนวพุทธที่สามารถนำไปสู่การพัฒนาทางเศรษฐกิจและสังคมได้ โดยแสดงให้เห็นเป็นกระบวนการว่าการที่บุคคลสามารถพัฒนาตนให้มีภาวะผู้นำเชิงพุทธนั้นเป็นปัจจัยที่นำไปสู่การปฏิบัติตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือส่วนรวม ที่เรียกว่าบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะ เพราะประเด็นภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสำนึกสาธารณะแนวพุทธนี้มีความเกี่ยวเนื่องกันในแง่อุดมการณ์ชีวิตของชาวพุทธ กล่าวคือ อุดมการณ์ของชาวพุทธ อยู่ที่ว่าบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคม แต่การจะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่สังคมอย่างมีประสิทธิภาพนั้น ต้องพัฒนาตัวเองให้มีความพร้อมก่อน เรียกอีกอย่างหนึ่งคือ ต้องพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนก่อน คำว่าภาวะผู้นำในที่นี้หมายถึงความสามารถที่จะทำหน้าที่เป็นกัลยาณมิตร คือสามารถบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นในรูปแบบต่าง ๆ ได้อย่างถูกต้องและสมบูรณ์นั่นเอง

Abstract

This article is aimed to demonstrate the relationship between the Buddhist leadership and the Buddhist public consciousness that leads to develop the economy and society. The relationship here is presented as “a process of personal development” showing that people who can behave themselves having Buddhist leadership (which is the basic requisite causing their social performing advantages) so they can automatically act themselves to be useful to the public. This is because the Buddhist leadership and the Buddhist public consciousness are closely linked together by Buddhist’s attitude: being public advantageous. However, to achieve that it is necessary for those people to prepare themselves being ready for it, or in other words, they need to firstly cultivate themselves having Buddhist leadership. Here, the term of “leadership” means the ability to perfectly perform goodwill and be helpful to the public.

๑. บทนำ

มนุษย์ได้ชื่อว่าเป็นสัตว์สังคม คือเป็นสิ่งมีชีวิตที่ต้องการอยู่และทำกิจกรรมร่วมกัน ชีวิตหรือสังคมมนุษย์จะมีความหมายได้ก็ต่อเมื่อได้ทำกิจกรรมชีวิตร่วมกัน อาศัยพึ่งพามีปฏิสัมพันธ์ต่อกัน หากจะมีคำถามในระดับปัจเจกกว่าชีวิตมนุษย์ดำรงอยู่ได้ด้วยพึ่งพาปัจจัยอะไรบ้างก็อาจจะมีคำตอบเป็น ๒ อย่างคือ ปัจจัยภายนอกอัน ได้แก่ปัจจัย ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ยารักษาโรค และที่พักอาศัย ปัจจัย ๔ เป็นสิ่งที่มนุษย์ขาดไม่ได้ เพราะเป็นเรื่องของการตอบสนองสนองความต้องการขั้นพื้นฐานเพื่อการดำรงชีวิต และปัจจัยภายในอันได้แก่ แรงจูงใจหรือความต้องการทางจิตใจ เช่น ความรักความปรารถนาในสิ่งต่างๆ อันเป็นส่วนของอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด แต่หากจะมีคำถามในระดับสังคมว่า **สังคมมนุษย์** ดำรงอยู่ได้ด้วยพึ่งพาปัจจัยอะไรบ้าง ก็อาจจะมีการระบุถึงปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ของสังคมที่ซับซ้อนขึ้น เพราะชีวิตและสังคมมนุษย์ไม่ได้ต้องการแค่ปัจจัย ๔ เท่านั้น เนื่องจากสิ่งมีชีวิตที่เรียกว่ามนุษย์นั้นเป็นสิ่งมีชีวิตที่พิเศษ มีปัญญา คือมีความสามารถทางด้านความคิดวิเคราะห์สิ่งต่าง ๆ สามารถแก้ปัญหาที่มีความซับซ้อนด้วยตัวเอง สร้างสรรค์สิ่งต่างๆ เพื่อความจำเป็นอารยะได้ เพราะฉะนั้น สังคมมนุษย์นอกจากจะต้องอาศัยปัจจัย ๔ แล้วยังต้องอาศัยปัจจัยพิเศษบางอย่างในการเอื้อให้สังคมมนุษย์ดำรงอยู่ได้ด้วย เช่น ความเป็นเอกภาพมีความเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน ความเสมอภาคกัน ความไม่เอาัดเอาเปรียบกัน และอีกหลายประการที่เรียกว่าเป็นปัจจัยทางสังคม อย่างไรก็ตามสิ่งที่เรียกว่าปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ได้ของสังคมเหล่านี้จะเกิดขึ้นได้ก็ด้วยอาศัยตัวบุคคลซึ่งเป็นตัวกลางในการทำหน้าที่ที่ช่วยให้ปัจจัยทางสังคมเหล่านี้เกิดขึ้น เรียกบุคคลที่ทำ

หน้าที่นี้ว่า “ผู้นำ” นั่นคือ ผู้นำคือ “คนกลาง” ที่จะคอยประสานให้สมาชิกในสังคมมีความเป็นเอกภาพ เสมอภาค ไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ในขณะที่เดียวกันหากผู้นำเป็นแต่เพียงผู้นำแต่ขาดสิ่งที่จะทำให้เป็น ผู้นำที่ดีที่เรียกว่า “ภาวะผู้นำ” ก็ไม่สามารถที่จะทำหน้าที่เป็นคนกลางเชื่อมระหว่างสมาชิกในสังคม หรือประสานประโยชน์ที่มีอยู่ในสังคมให้เกิดขึ้นได้ ไม่เพียงเท่านั้น การจะครองความเป็นผู้นำที่ดีได้ ก็ต้องมีความสำนึกที่เรียกว่า “จิตสำนึกสาธารณะ” อันเป็นความสำนึกเพื่อผู้อื่นอีกโสดหนึ่งด้วย

๒. ผู้นำ : สิ่งที่เป็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างทางสังคม

ในยุคบรรพกาล ความเป็นสังคมเกิดมาพร้อมกับการที่มนุษย์รู้จักอยู่รวมกันเป็นกลุ่ม ทำกิจกรรมร่วมกัน มีปฏิสัมพันธ์ต่อกันในรูปแบบต่าง ๆ ก่อให้เกิดกระบวนการทางสังคมและดำเนินไป อย่างเป็นธรรมชาติ ซึ่งเรียกว่าเป็นปรากฏการณ์ทางสังคม อันเป็นปรากฏการณ์ที่ฉายถึงภาพที่มนุษย์ ทำหน้าที่ต่าง ๆ ตามฐานะของตนเอง ตลอดจนการดำเนินกิจกรรมชีวิตที่เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับ สมาชิก อื่น ๆ ในสังคม เมื่อจำเป็นต้องดำเนินกิจกรรมชีวิตที่ต้องสัมพันธ์กับผู้อื่น ผลพวงอย่าง หนึ่งที่เกิดตามมาจากการดำเนินชีวิตร่วมกันคือความขัดแย้ง เมื่อเป็นเช่นนั้นกระบวนการทางสังคมจึง หนุนให้เกิดบุคคลที่เรียกว่า “ผู้เป็นกลาง” หรือ “ผู้นำ” ขึ้นโดยอัตโนมัติ คอยทำหน้าที่ประสานจัดการ ปัญหาความขัดแย้งระหว่างมนุษย์ด้วยกัน ซึ่งในประเด็นนี้พระพุทธศาสนาเองก็ได้แสดงโลกทรรศน์ อันเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมในยุคปฐมกาลไว้ในพระสูตรที่ชื่อว่า “อัคคัญญสูตร”^๑ ว่า เดิมที มนุษย์มาจากสิ่งมีชีวิตชนิดหนึ่งที่มีภาวะเป็นกายทิพย์ และเรียกสิ่งมีชีวิตนี้ว่าอภัสสรพรหม ต่อมาอภัสสรพรหมได้วิวัฒนาการมาเป็นมนุษย์ ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เกิดพร้อมกับความเป็นมนุษย์ คือ ความ ต้องการอยู่ร่วมกันเพื่อทำกิจกรรมชีวิต ในบางช่วงเวลาเมื่อทำกิจกรรมชีวิตร่วมกันพื้นฐานของ ความขัดแย้งหรือไม่สามารถจัดการปัญหาได้ก็เกิดการเรียกร้องให้มีบุคคลผู้เป็นกลางคอยทำหน้าที่ ประสานประโยชน์สมาชิกของสังคมขึ้นอันเป็นเรื่องของการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้

อย่างไรก็ตาม หากจะพิจารณาถึงปัจจัยที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ จะเห็นได้ว่ามีหลายอย่าง หลายประการแต่อาจสรุปได้เป็น ๒ กลุ่ม คือ

๑. กลุ่มปัจจัยรองหรือปัจจัยฝ่ายสนับสนุน
๒. กลุ่มปัจจัยหลักหรือปัจจัยที่จำเป็น

ปัจจัยรองหรือปัจจัยฝ่ายสนับสนุน ในที่นี้จะเรียกว่าเป็นปัจจัยพื้นฐานที่ทำให้สังคมดำรงอยู่ ได้ก็ได้ จะเรียกว่า เป็น **ปัจจัยภายใน** ก็ได้คือเป็นปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับความรู้สึกนึกคิดในจิตใจของ

^๑ ดูรายละเอียดใน ที.ปา.(ไทย) ๑๑/๑๑๑-๑๔๐/๘๓ - ๑๐๒.

มนุษย์ กล่าวคือ เป็นเรื่องของการที่สมาชิกในสังคมต้องปรับทัศนคติหรือความรู้สึกนึกคิดที่จะเรียนรู้ในการอยู่ร่วมกับผู้อื่น เช่น ความสามัคคี การปรับตัวหรือทักษะในการสร้างปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมด้วยกันนั้นคือสมาชิกในสังคมจำเป็นที่จะต้องมีการเรียนรู้เพื่อมีปฏิสัมพันธ์ต่อกันอย่างถูกต้อง มีความเสมอภาค มีสิทธิเสรีภาพในการดำเนินชีวิตอย่างเท่าเทียมกับสมาชิกคนอื่น ๆ ในสังคม ตลอดจนการปฏิบัติตนต่อผู้อื่นบนพื้นฐานของคุณธรรมจริยธรรมต่าง ๆ ซึ่งในบางเวลาก็อาจจะมีการนำเครื่องมือบางอย่างมาใช้ในการควบคุมพฤติกรรมมนุษย์ที่เป็นไปในสังคมให้เกิดความเป็นระเบียบเรียบร้อยในกรณีที่มีสมาชิกในสังคมมีการละเมิดสิทธิของผู้อื่น เช่นการใช้กฎหมายหรือข้อบังคับต่าง ๆ ทั้งนี้เพื่อการดำรงอยู่ได้ของสังคม หากปัจเจกบุคคลดำรงตนโดยอาศัยปัจจัยพื้นฐาน เช่น ความสามัคคี การปรับตัวเข้าหากัน การเคารพในสิทธิเสรีภาพของกันและกัน เป็นต้น สังคมก็จะดำเนินไปได้อย่างเป็นปกติสุขและเป็นธรรมชาติ อันหมายถึงการดำรงอยู่ได้ของสังคม ซึ่งลักษณะของสังคมแบบนี้เรียกว่าเป็นสังคมอารยะ กระนั้นก็ตามปัจจัยภายในที่กล่าวถึงนี้เป็นสิ่งที่ปัจเจกบุคคลแต่ละคนต้องทำให้มีขึ้นเอง และหากต้องการให้สังคมได้ชื่อว่าเป็นสังคมอารยะนั้นก็หมายความว่าปัจเจกบุคคลทุกคนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมต้องสามารถปรับทัศนคติหรือความรู้สึกนึกคิดของตนให้เสมอเหมือนกับคนอื่น ๆ ทั้งหมด เช่น นาย ก. ปรับความรู้สึกนึกคิดของตนให้รู้จักเคารพสิทธิของนาย ข. นาย ข. ก็ต้องปรับความรู้สึกนึกคิดของตนให้รู้จักเคารพสิทธิของนาย ก. ด้วย ซึ่งโดยความเป็นจริงแล้วก็เป็นการยาก เพราะเป็นสังคมของปุถุชน ดังนั้น การอาศัยปัจจัยภายในตัวปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นเรื่องของความรับผิดชอบทางจริยธรรมของแต่ละคนแต่เพียงอย่างเดียวเพื่อให้สังคมดำรงอยู่ได้จึงเป็นการยาก นั่นหมายความว่าหากการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมระหว่างบุคคลติดตันหรือเกิดความขัดแย้งกันก็ต้องอาศัยปัจจัยหลักในการจัดการความขัดแย้งต่อไป

ปัจจัยหลักหรือปัจจัยที่จำเป็น ในที่นี้หมายถึงผู้นำซึ่งทำหน้าที่คอยจัดการความขัดแย้ง จะเรียกว่าเป็น *ปัจจัยภายนอก* ก็ได้ ทั้งนี้ หากกล่าวถึงปัจจัยพื้นฐานข้างต้น (เช่น ความสามัคคี การเคารพสิทธิ หรือการปรับตัวเข้าหากัน เป็นต้น) อย่างเดียว ไม่เพียงพอที่จะทำให้สังคมดำรงอยู่ได้หรือหากเกิดปัญหาความขัดแย้งขึ้นในท่ามกลางสังคมมนุษย์ เช่น การละเมิดสิทธิเสรีภาพ การเอาไรต์เอาเปรียบหรือการไม่ยอมปรับตัวเข้าหาสมาชิกของสังคมคนอื่น ๆ เป็นต้นแล้ว สมาชิกในสังคมก็มักจะเรียกหาคนกลางหรือผู้นำขึ้นมาทำหน้าที่ในการไกล่เกลี่ยความขัดแย้ง ปัจจัยขั้นนี้จึงเป็นเรื่องของกระบวนการจัดการความขัดแย้ง หรือการมีปัจเจกบุคคลผู้จะทำหน้าที่เป็นตัวกลางในการทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกในสังคมเป็นไปด้วยความเรียบร้อย ซึ่งหมายถึงการทำหน้าที่เป็นผู้นำนั่นเอง ผู้นำจึงจัดว่าเป็นปัจจัยหลักและจำเป็นสำหรับการดำรงอยู่ของสังคม อันหมายความว่า แม้ว่าปัจจัยรองที่ได้กล่าวข้างต้นจะเป็นส่วนหนึ่งของการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ แต่ปัจจัยดังกล่าวก็มีข้อจำกัดในการรับประกันความคงทนของความปกติสุขทางสังคม นั่นคือ ปัจจัยรองดังกล่าวไม่สามารถรับประกันได้ว่า ลำพังการมีแต่ปัจจัยรองโดยไม่มีปัจจัยหลักคอยควบคุม จะสามารถทำให้สังคมคงความปกติสุขได้

ตลอดหรือไม่ เมื่อพิจารณาจากแง่นี้ก็จะเห็นได้ว่า ปัจจัยรองดังกล่าวไม่สามารถที่จะทำให้สังคมมีความเป็นปกติสุขอย่างมั่นคงได้ จะเห็นได้ว่าปัจจัยรองทั้งหลายก็ต้องมีผู้ควบคุมดูแลชั้นหนึ่ง เช่น การใช้กฎหมายเป็นเครื่องมือในการดูแลควบคุมความเป็นไปทางสังคมก็ต้องอาศัยปัจจัยบวกบุคคลทำหน้าที่ด้านกฎหมาย หรือการสร้างแรงจูงใจต่าง ๆ เช่น การทำให้สมาชิกของสังคมเกิดความสามัคคี มีการเคารพสิทธิไม่เอาัดเอาเปรียบกัน ก็เป็นเรื่องของการที่ปัจจัยหลักคือผู้นำจะต้องทำให้เกิดมีขึ้น กล่าวได้ว่าปัจจัยหลักคือตัวผู้นำทำหน้าที่เป็นผู้ควบคุมปัจจัยรองให้ทำงานหรือใช้ปัจจัยรองดังกล่าวเป็นเครื่องมือสร้างความเป็นปกติภาวะให้เกิดขึ้นในสังคม ดังนั้น ความเป็นสังคมจะดำรงอยู่ได้ก็ด้วยอาศัยผู้นำซึ่งคอยทำหน้าที่ควบคุมดูแลนั่นเอง โดยนัยนี้ก็จะเห็นได้ว่าการที่สังคมต้องมีผู้นำจึงเป็นความจำเป็นอย่างยิ่งอันมีความหมายว่าหากสังคมขาดผู้นำก็ไม่สามารถดำรงความเป็นสังคมอยู่ได้อย่างแท้จริง

ทั้งสองประการข้างต้นจะเห็นได้ว่าเป็นปัจจัยแห่งการดำรงอยู่ของสังคมเหมือนกัน แต่หากจะพิจารณาถึงความสำคัญระหว่างปัจจัยทั้งสองในการทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ อาจกล่าวได้ว่าปัจจัยหลักคือผู้นำมีความสำคัญกว่าปัจจัยรองแต่ก็ต่างอิงอาศัยซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่ากลุ่มปัจจัยรองแม้จะสามารถทำให้สังคมดำรงอยู่ได้ก็จริง แต่ในบางครั้งก็ต้องอาศัยปัจจัยหลักคือการมีบุคคลที่เป็นผู้นำมาคอยจัดการโดยปัจจัยรองนั่นเองทำหน้าที่เป็นเครื่องมือให้แก่ปัจจัยหลัก เช่น หากความขัดแย้งระหว่างสมาชิกในสังคมไม่สามารถยุติลงได้ด้วยดี ก็จำเป็นต้องพึ่งพาปัจจัยหลักคือผู้นำในการทำหน้าที่เป็นตัวกลางไกลเกลี่ยพูดคุยหรือสร้างแรงจูงใจ หรือใช้ระเบียบกฎหมายมาเป็นเครื่องมือในการยุติความขัดแย้งที่เกิดขึ้นนั้น เรียกได้ว่าปัจจัยทั้งสองนี้ต่างเกื้อกูลซึ่งกันและกันทีเดียว จะเห็นได้ว่าปัจจัยหลักอันได้แก่ผู้นำนั้น คือผู้ที่ทำให้สังคมดำรงและดำเนินไปได้อย่างแท้จริง ผู้นำจึงได้ชื่อว่าเป็นความจำเป็นเชิงโครงสร้างของสังคมอย่างปฏิเสธไม่ได้

อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาจากบริบททางสังคมในปัจจุบันจะเห็นได้ว่า หน้าที่ของผู้นำไม่ได้ถูกจำกัดให้อยู่ในเฉพาะเรื่องการทำหน้าที่จัดการความขัดแย้งอย่างเช่นในอดีตเท่านั้น แต่ยังขยายไปในเรื่องการทำหน้าที่บริหารดูแลหรือขับเคลื่อนกิจกรรมชีวิตมนุษยอันเป็นกิจกรรมเชิงสังคมอีกด้วย หน้าที่ของผู้นำมีความซับซ้อนไปตามสังคมที่มีความซับซ้อนขึ้นนั่นเอง เรียกได้ว่า ผู้เป็นผู้นำในโลกปัจจุบันทำงานเชิงรุกมากขึ้นจะเห็นได้ว่าปรากฏการณ์ทางสังคมในปัจจุบันหลายๆ ปรากฏการณ์เกิดได้เพราะมีผู้นำกลุ่มเป็นคณนำหรือก่อให้เกิดขึ้น เช่น การรวมกลุ่มชุมนุมกันของกลุ่มชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งเพื่อแสดงการคัดค้านการกระทำของอีกฝ่ายหนึ่ง พิจารณาจากประเด็นนี้ก็จะเห็นได้ว่าผู้อยู่ในฐานะเป็นผู้นำมีความสำคัญอย่างยิ่งในการทำให้สังคมเกิดเป็นภาพที่หลากหลาย ซึ่งหน้าที่ของผู้นำที่มีความซับซ้อนขึ้นนั้นมีความจำเป็นที่จะต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่าภาวะผู้นำเป็นเครื่องค้ำจุนให้ผู้นำได้ดำรงอยู่ในตำแหน่งนั้นได้

๓. ภาวะผู้นำ : ภาวะที่จำเป็นสำหรับผู้นำ

การเป็นผู้หน้าที่พึงประสงค์ได้นั้นต้องมีลักษณะที่เรียกว่าภาวะผู้นำ คำว่า “ภาวะผู้นำ” หมายถึงคุณลักษณะภายในของผู้นำ อันเป็นคุณลักษณะที่จำเป็นสำหรับผู้นำ พระพรหมคุณาภรณ์^๒ ได้ให้ความหมายภาวะผู้นำ ว่าคือคุณสมบัติ เช่น สติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคลที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดมุ่งหมายที่ดีงาม ดังนั้น ผู้ที่อยู่ในฐานะเป็นผู้นำ จะไม่สามารถเป็นผู้หน้าที่ดีได้หากขาดคุณสมบัติที่เรียกว่า “ภาวะผู้นำ”

คำว่า “ภาวะผู้นำ” เป็นคำที่เกิดมาควบคู่กับคำว่า “ผู้นำ” หากคำว่าผู้นำเปรียบเสมือนเป็นโครงสร้างส่วนตัวถังของรถยนต์ คำว่า ภาวะผู้นำ ก็เปรียบเสมือนกลไกต่างๆ ที่อยู่ภายในตัวถังซึ่งทำหน้าที่ให้ตัวของรถยนต์แล่นไปหรือผลิตประโยชน์ได้ ซึ่งรถยนต์จะแล่นไปหรือให้ประโยชน์ได้อ่างน่าพึงพอใจของผู้บังคับแค่ไหน อย่างไรนั้น ก็ขึ้นอยู่กับกลไกภายในว่ามีการทำงานเป็นอย่างไร ประโยชน์ของรถจะมีได้ก็ต่อเมื่อมีกลไกภายในที่ยังสามารถทำงานได้ตามปกติเช่นกัน บุคคลผู้เป็นผู้นำหากปราศจากคุณสมบัติภายในที่เรียกว่าภาวะผู้นำเสียแล้วก็เป็นผู้หน้าที่ไร้ซึ่งคุณค่า ซึ่งโดยทั่วไปแล้ว การเป็นผู้นำอาจไม่ใช่เป็นการยากสำหรับปัจเจกบุคคล แต่การจะเป็นผู้นำที่พึงประสงค์ได้นั้นอาจเป็นการยากกว่า เพราะต้องมีคุณสมบัติที่จำเป็นภายในบางอย่างที่จะเอื้อต่อการปฏิบัติในหน้าที่ผู้นำที่พึงประสงค์ อีกทั้งคุณสมบัติที่เรียกว่าภาวะผู้นำนั้นคือสิ่งที่จะทำให้ปัจเจกบุคคลครองการเป็นผู้นำอยู่ได้ การมีภาวะผู้นำจึงเป็นเรื่องของการฝึกฝนศึกษา เป็นทั้งศาสตร์คือความรู้และศิลปะคือการใช้ปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ในตัว คำว่า ภาวะผู้นำ หากพิจารณาถึงผู้เป็นผู้นำ ก็อาจหมายถึงคุณสมบัติภายในที่ผู้นำควรมี แต่หากพิจารณาถึงผู้อยู่ในฐานะเป็นผู้ตามแล้ว กลับเป็นเรื่องของความศรัทธา การยอมรับ การทำให้ผู้ตามเกิดความไวเนื้อเชื่อใจหรือเชื่อมั่นในตัวผู้นำ

สำหรับผู้นำแล้ว การมีภาวะผู้นำที่ทำให้ผู้ตามยอมรับจึงเปรียบเสมือนเครื่องประกันความยั่งยืนของฐานะผู้นำอย่างหนึ่ง กล่าวคือ หากผู้นำขาดภาวะผู้นำก็ไม่สามารถดำรงอยู่ในตำแหน่งผู้นำได้อย่างยั่งยืน แต่หากมีภาวะผู้นำ ก็สามารถดำรงอยู่ในฐานะผู้นำได้อย่างมั่นคง อย่างไรก็ตาม คำว่า ภาวะผู้นำนี้อาจมีความหมายหลายนัย ซึ่งในแต่ละสถานะอาจนิยามความหมายที่ต่างกันออกไป เช่น ความหมายของภาวะผู้นำในบริบทของสังคม อาจจะมีหลายอย่างเช่น ความอดทนอดกลั้น ความกล้าหาญในการตัดสินใจ ตัวอย่างเช่น ผู้นำสูงสุดทางสังคมใช้วิธีการที่รุนแรงสั่งสลายการชุมนุมของกลุ่มชนที่ชุมนุมด้วยการปิดทางสัญจรของคนจำนวนมาก ส่งผลให้กลุ่มชนที่ชุมนุมบางส่วนต้องได้รับบาดเจ็บหรือเสียชีวิต การตัดสินใจในกรณีเช่นนี้ของผู้นำสูงสุดทางสังคมอาจจะได้รับเรียกขานว่ามีภาวะผู้นำ เพราะผู้นำคนนั้นอาจพิจารณาเห็นว่าการชุมนุมของผู้ชุมนุมได้ละเมิด

^๒ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๔๙), หน้า ๖.

สิทธิบางอย่างของประชาชนส่วนใหญ่

ดังนั้น จึงต้องรักษาความเป็นระเบียบเรียบร้อยของบ้านเมือง และเพื่อให้ประชาชนส่วนใหญ่ได้ใช้ชีวิตตามปกติ แต่หากพิจารณาในความหมายของภาวะผู้นำในบริบทของศาสนา การปฏิบัติในลักษณะการละเมิดสิทธิหรือตัดรอนชีวิตดังกล่าวอาจถูกเรียกว่าขาดภาวะผู้นำก็ได้ เพราะเป็นการปฏิบัติที่ขาดเมตตา อันแย้งต่อระบบจริยธรรมอันดีงามอย่างนี้ เป็นต้น

๔. จิตสาธารณะ : หลักการอันเป็นพันธสัญญาต่อสังคมของพระพุทธศาสนา

แนวคิดเรื่องจิตสาธารณะเป็นแนวคิดที่มีการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในสังคมปัจจุบันเพราะเหตุที่สภาพสังคมปัจจุบันเต็มไปด้วยปัญหาต่างๆ ที่มีป้อเกิดมาจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ ความสำนึกที่เรียกว่า จิตสาธารณะ จึงเป็นเสมือนยาสำหรับบำบัดโรคคือปัญหาอันเกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์

คำว่า จิตสาธารณะ สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ ได้ให้ความหมายว่า หมายถึง การรู้จักเอาใจใส่เป็นธุระและเข้าร่วมในเรื่องของส่วนรวมที่เป็นประโยชน์ต่อประเทศชาติ มีความสำนึกและยึดมั่นในระบบคุณธรรมและจริยธรรมที่ดีงาม ละอายต่อสิ่งผิด เน้นความเรียบร้อย ประหยัด และมีความสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ^๓ ดังนั้น จิตสาธารณะจึงได้แก่ จิตสำนึกทางสังคมอันเป็นความสำนึกขึ้นพื้นฐานทางจริยธรรมที่มีความหมายอันหลากหลาย เช่น การเอาใจเขามาใส่ใจเรา ความรู้จักรับผิดชอบ การเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม เป็นต้น

เมื่อพิจารณาถึงคำว่า “จิตสาธารณะ” ในมิติของคำสอนทางพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า คำนี้ได้สะท้อนถึงภาพที่ชัดเจนของ “ความเป็นพระพุทธศาสนา” เพราะเป็นภารกิจหลักของพระพุทธศาสนาก็ว่าได้ กล่าวคือ เป็นภารกิจที่จะต้องช่วยมนุษย์และสังคมนั่นเอง จะเห็นได้จากพระพุทธดำรัสที่ได้ตรัสกับพระสาวกตอนหนึ่งที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์สุขแก่ชนจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์ชาวโลก เพื่อประโยชน์เกื้อกูลและความสุขแก่ทวยเทพและมนุษย์ อย่าไปโดยทางเดียวกันสองรูป จงแสดงธรรมมีความงามในเบื้องต้น มีความงามในท่ามกลาง และมีความงามในที่สุด จงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถและพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์ครบถ้วน ลัทธิทั้งหลายที่มีมูลในตาน้อย มีอยู่ ย่อมเสื่อม

^๓ วัลลภ ลันตีประชา. “จิตสาธารณะในชีวิตประจำวัน”. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : <http://share.psu.ac.th/blog/fnr-develop/18579> [๒๙ เม.ย.๕๔].

เพราะไม่ได้ฟังธรรม จักมีผู้รู้ธรรมิกษุทั้งหลาย แม้เราก็จักไปยังตำบลอุรุเวลา
เสนาณิคมเพื่อแสดงธรรม^๔

พระพุทธดำรัสข้างต้นนี้ เป็นพระปฐมโอวาทที่ได้ตรัสกับพระอรหันต์ชุดแรกที่ทรงเริ่มส่งออกไปเพื่อบำเพ็ญประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแก่ชาวโลก หลังจากที่พระอรหันต์เหล่านั้นมีการพัฒนาตนจนถึงความสมบูรณ์พร้อมแล้ว ถือได้ว่าเป็นพระดำรัสอย่างเป็นทางการในการทรงรับ สั่งให้พระอรหันต์ชุดดังกล่าวออกไปบำเพ็ญประโยชน์บนฐานของแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ และสะท้อนให้เห็นถึงแนวทางการดำเนินชีวิตของชาวพุทธที่เป็นไปเพื่อผู้อื่นอย่างแท้จริง อีกทั้งเมื่อพระองค์ได้ส่งพระสาวกไปทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมแล้ว พระองค์เองก็ทรงเริ่มโปรดสัตว์โลกด้วยคำสอนที่เป็นไปเพื่อประโยชน์แก่สัตว์โลกด้วย

นอกจากนี้ภารกิจบนฐานแนวคิดจิตสาธารณะนี้ถือได้ว่าเป็นพันธสัญญาของพระพุทธองค์ก็ได้ เพราะในกาลสมัยที่พระองค์ทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ก็ทรงบำเพ็ญบารมีเพื่อการตรัสรู้ธรรมและเพื่อช่วยสัตว์โลกให้พ้นทุกข์ ดังพระดำรัสตอนหนึ่งที่ได้ตรัสกับพระชาลิกุมารและพระกัณหาชินากุมารีว่า

ชาลิ...กัณหาลูกรัก มาเน่เกิด เจ้าทั้งสองจงช่วยกันบำเพ็ญบารมีของพ่อให้
เต็มเกิด จงช่วยกันสรรงหทัยของพ่อให้เยือกเย็น จงเชื่อฟังคำของพ่อ เจ้าทั้งสองจง
เป็นดุจยานนาวาของพ่ออันไม่โยกโคลงในสาครคือภพเกิด พ่อจักข้ามฝั่งคือชาติ จัก
ช่วยสัตว์โลกพร้อมด้วยเทวโลกให้ข้ามด้วย^๕

อนึ่ง เมื่อพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า แม้ว่าหลักการใหญ่ของพระพุทธศาสนาจะสอนเน้นให้ปัจเจกบุคคลบรรลุถึงประโยชน์ตนเป็นสำคัญหรือมาก่อนประโยชน์ส่วนรวม แต่การที่พระพุทธศาสนาเสนอหลักการเช่นนี้ก็ไม่ได้หมายความว่าพระพุทธศาสนาจะสอนให้ปัจเจกบุคคลเห็นแก่ตัวเองหรือละเลยประโยชน์ส่วนรวมอันเป็นประโยชน์ผู้อื่นแต่เป็นเรื่องของการเตรียมความพร้อมเพื่อความมีประสิทธิภาพในการปฏิบัติภารกิจ กล่าวคือ หากจะปฏิบัติในภารกิจคือการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่น ตัวผู้ปฏิบัติก็จำเป็นต้องพัฒนาตัวเองให้มีความสมบูรณ์พร้อมเสียก่อน เพราะการพัฒนาตัวเองให้มีความสมบูรณ์พร้อมนั้นนอกจากจะหมายถึงการทำให้ตนเองสามารถพึ่งหรือช่วยเหลือตนเองได้อย่างไม่มีปัญหาแล้ว ยังหมายรวมถึงความสามารถที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นได้อย่างมีประสิทธิภาพอีกด้วย ดังนั้น ในทางพระพุทธศาสนาจะเห็นได้ว่า พระพุทธองค์จะทรงสอนให้พระสาวกทำประโยชน์ตนให้สมบูรณ์ก่อน ก่อนจะออกไปปฏิบัติภารกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ชาวโลก

^๔วิ.ม. (ไทย) ๔/๓๒/๔๐.

^๕ช.ข. (ไทย) ๒๘/๒๑๑๓-๒๑๑๔/๕๑๒.

แม้ว่าพระพุทธศาสนาจะเน้นให้ปัจเจกบุคคลพัฒนาตนเองให้สมบูรณ์พร้อมก่อนจะออกไปบำเพ็ญประโยชน์ส่วนรวม แต่ก็ไม่ได้สอนให้ปัจเจกบุคคลปฏิเสธประโยชน์ส่วนรวม ในขณะที่ตนเองยังไม่มีความพร้อมเลยทีเดียว หมายความว่า ในขณะที่ปัจเจกบุคคลอยู่ในช่วงแห่งการเดินทางไปสู่การพัฒนาตนเองให้เกิดความสมบูรณ์นั้นก็สามารบบำเพ็ญตนเพื่อผู้อื่นตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะได้อย่างไรก็ตาม หลักการเดิมก็ยังคงให้ความสำคัญกับประโยชน์ส่วนตนในระดับปัจเจกบุคคลก่อนก่อนที่จะมุ่งประโยชน์ส่วนสังคมหรือส่วนรวมมาก ความหมายตรงนี้จิตสาธารณะแนวพุทธจึงไม่ได้มีความหมายเป็นเพียงความสำนึกเชิงจริยธรรมที่มีต่อผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงความสำนึกทางจริยธรรมต่อตนเอง และความสำนึกทางจริยธรรมที่เป็นไปแก่ทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายตนและผู้อื่นด้วย ดังพุทธดำรัสที่ว่า

ภิกษุทั้งหลาย บุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ของตน สมควรแท้เพื่อที่จะทำกิจของตนให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาทหรือว่าบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ผู้อื่น สมควรแท้ เพื่อที่จะทำกิจของผู้อื่นให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท หรือบุคคลผู้พิจารณาเห็นประโยชน์ทั้งสองฝ่าย สมควรแท้ที่จะทำกิจของทั้งสองฝ่ายให้ถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท^๖

พระดำรัสข้างต้นนี้แสดงให้เห็นถึงการที่พระพุทธองค์ไม่ทรงเน้นประโยชน์ฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งเป็นการเฉพาะ แต่ทรงให้ความสำคัญพอ ๆ กันระหว่างประโยชน์ตนและประโยชน์ผู้อื่น โดยเฉพาะประโยชน์ตน กล่าวได้ว่าเป็นฐานให้เกิดประโยชน์ผู้อื่นหรือสังคมต่อไป ดังนั้นเมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า “จิตสาธารณะแนวพุทธ” จึงทำให้เข้าใจได้ว่า ไม่ได้มีความหมายคลุมเฉพาะผู้อื่นหรือสังคมเท่านั้น แต่ยังหมายรวมถึงตัวปัจเจกบุคคลผู้บำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นอีกด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่าในทางพระพุทธศาสนาได้แจกแจงประโยชน์ส่วนนี้ออกเป็น ๓ มิติ คือ

๑. อัตตัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ตน
๒. ปรัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ผู้อื่น
๓. อุภยัตถะ ได้แก่ ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย^๗

อย่างไรก็ตาม การคำนึงถึงประโยชน์ทั้ง ๓ มิตินี้โดยเฉพาะการคำนึงถึงประโยชน์ตนอาจไม่นับรวมพระอริยบุคคลชั้นสูงสุดผู้ซึ่งได้บรรลุถึงประโยชน์ตนอย่างสมบูรณ์แล้วซึ่งพร้อมที่จะบำเพ็ญประโยชน์ผู้อื่นโดยถ่ายเดียว หากแต่เป็นจริยธรรมที่จำเป็นสำหรับบุคคลผู้เป็นปุถุชนที่ยังไม่สามารถบรรลุถึงประโยชน์ตนอย่างสมบูรณ์จะพึงเน้นปฏิบัติเป็นหลัก

^๖ ส.นิ. (ไทย) ๑๖/๒๒/๔๐.

^๗ ชู. จู. (ไทย) ๓๐/๔๑/๓๒๔.

๕. หลักกรุณาและปัญญา : คุณธรรมอันเป็นพลังขับเคลื่อน

แนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธ

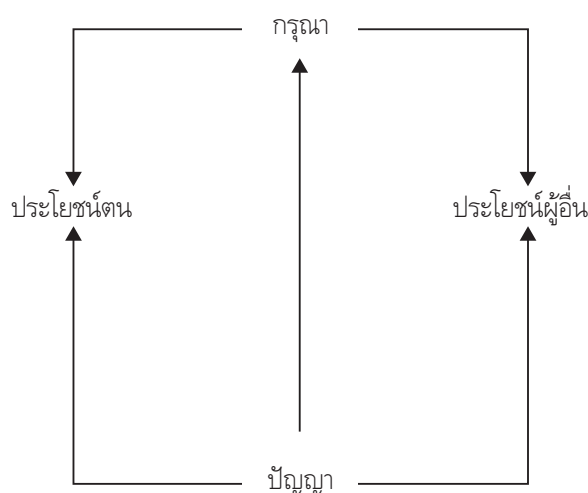
หลักคำสอนอันเกี่ยวกับข้อปฏิบัติที่สอดคล้องกับแนวคิดจิตสาธารณะตามแนวพุทธมีมากมายและหลากหลายเป็นอย่างยิ่ง แต่หลักปฏิบัติเหล่านั้นล้วนแล้วต้องขับเคลื่อนด้วยคุณธรรม ๒ ประการสำคัญ คือหลักกรุณา และหลักปัญญา คุณธรรมทั้งสองประการนี้ อาจเรียกเป็นชื่อได้ว่า “คุณธรรมเพื่อสังคม” หรือ “คุณธรรมเพื่อมวลมนุษยชาติ” ก็ได้ เพราะเป็นคุณธรรมสำหรับการนำไปปฏิบัติให้เกิดประโยชน์แก่ผู้อื่นและสังคมโดยรวม โดยหลักแล้ว คุณธรรมทั้ง ๒ ประการนี้เป็นคุณลักษณะสำคัญของพระอริยบุคคลชั้นสูงโดยมีพระพุทธองค์เป็นที่สุดซึ่งเป็นผู้ได้รับการฝึกฝนหรือพัฒนาตนจนสมบูรณ์แล้ว เรียกได้ว่า มีภาวะผู้นำอย่างสมบูรณ์แบบ พร้อมทั้งจะมีชีวิตเพื่อผู้อื่นอันเป็นส่วนหนึ่งของจิตสำนึกสาธารณะ ดังได้กล่าวแล้วในเนื้อหาที่ผ่านมาว่า การมีภาวะผู้นำกับการปฏิบัติตนในแนวทางจิตสาธารณะนั้นมีความเกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น โดยอยู่บนฐานของคุณธรรมทั้ง ๒ ซึ่งพระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต)^๘ ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมทั้ง ๒ ที่มีอยู่ในตัวพระอริยบุคคลว่า การที่พระอริยบุคคลชั้นสูงสุดมีชีวิตที่ดำเนินไปด้วยปัญญา มีจิตใจที่เป็นอิสระปลอดโปร่ง เป็นสุขอยู่เป็นปกติ ไม่ห่วงไม่กังวลเกี่ยวกับตัวตน ไม่ต้องคอยแสวงหาสิ่งเสพเสวย จิตใจก็เปิดกว้างออก แผ่ความรู้สึกอิสระออกไป พร้อมทั้งจะรับรู้สุขทุกข์ของเพื่อนสัตว์โลก และคิดเกื้อกูลช่วยเหลือ โดยนัยนี้ **ปัญญา** จึงได้ **กรุณา** มาเป็นแรงชักนำซึ่งช่องทางของพฤติกรรมต่อไป ทำให้ดำเนินชีวิตเพื่อประโยชน์สุขของผู้อื่นได้เต็มที่ และในเมื่อไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไรๆ ในแง่ที่ผูกพันจะเอาจะได้เพื่อตัวตนแล้ว ก็จึงสามารถทำการต่างๆ ที่ดีงาม บำเพ็ญกิจเพื่อประโยชน์สุขแก่ผู้อื่นได้อย่างแน่วแน่และเด็ดเดี่ยวจริงจัง

สำหรับชีวิตในด้านใน ก็มีจิตใจที่เป็นอิสระ เป็นสุข ผ่องใส เบิกบาน เป็นความบริบูรณ์แห่งประโยชน์ตน เรียกว่า อัตตหิตตสมบัติ ส่วนชีวิตด้านนอก ก็ดำเนินไปเพื่อเกื้อกูลแก่ผู้อื่น เรียกว่า ปรัตตสมบัติ เข้าคู่กัน หากกล่าวในส่วนของปัจเจกบุคคลผู้เป็นปุถุชน การที่จะปรับประยุกต์คุณธรรมทั้ง ๒ ข้างต้นเพื่อปฏิบัติในชีวิตประจำวันนั้น ก็ถือเป็นคุณธรรมสำคัญที่ปัจเจกบุคคลจะสามารถนำไปใช้เป็นฐานปฏิบัติหรือสร้างปฏิสัมพันธ์กับเพื่อนร่วมสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งคุณธรรมข้อกรุณา หากพิจารณาในแง่สังคม กล่าวได้ว่ามีความสำคัญและจำเป็นอย่างยิ่ง เพราะอยู่ในฐานะเป็นฐานที่ทำให้เกิดคุณธรรมข้ออื่นๆ ตามมา เช่น เพราะมีความกรุณาเป็นที่ตั้งจึงแสดงความมีน้ำใจ เสียสละช่วยเหลือผู้อื่น เพราะมีความกรุณาต่อผู้อื่นเป็นที่ตั้งจึงแสดงความรับผิดชอบต่อสังคม หรือเพราะมีความกรุณาเป็นที่ตั้งจึงต้องรักษาสัจจะต่อผู้อื่น เป็นต้น

^๘พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), **พุทธธรรม**, พิมพ์ครั้งที่ ๙, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๙๐๙.

อนึ่ง หากปฏิบัติต่อบุคคลอื่นด้วยความกรุณาโดยมีปัญญากำกับด้วยแล้ว ภารกิจอันนั้นก็จะมี ความหมายและมีคุณค่าอย่างแท้จริง เช่น หากจะตั้งจิตกรุณาต่อผู้อื่นก็ต้องมีปัญญาเป็นเครื่องกำกับ คือก่อนแสดงความกรุณาก็ต้องพิจารณาถึงกิจอันนั้นอย่างรอบคอบ เช่นพิจารณาว่าหากจะแสดงออก ถึงความกรุณาแล้ว ระหว่างข้อดีกับข้อเสีย อะไรจะเกิดตามมาบ้าง หรือเป็นช่วงเวลาที่เหมาะสมในการ ที่จะแสดงความกรุณาหรือไม่ ตัวผู้แสดงความกรุณาและผู้รับความกรุณาเอง ได้หรือเสียประโยชน์ อะไรหรืออย่างไรบ้าง เป็นต้น โดยนัยนี้ การตั้งอยู่ในคุณธรรม ๒ ประการนี้ไม่เพียงแต่จะมีค่าทาง จริยธรรมเพื่อผู้อื่นเท่านั้น แต่ยังเป็นไปเพื่อตนเองอีกด้วย เพราะเมื่อปฏิบัติได้ตามหลักทั้งสองนี้แล้ว ก็เกิดประโยชน์อย่างแท้จริงกับทั้งฝ่ายผู้กระทำในฐานะเป็นผู้ให้และผู้ถูก กระทำให้ในฐานะเป็นผู้รับ กล่าวคือเมื่อพิจารณาตามกรอบแนวคิดเรื่องประโยชน์ ๓ มิติข้างต้นก็จะเห็นได้ว่า การบำเพ็ญ ประโยชน์ที่เรียกว่าจิตสาธารณะนั้นสามารถตอบสนองประโยชน์ ๓ มิติข้างต้นได้อย่างลงตัว กล่าวคือ หากปฏิบัติตนอยู่บนฐานของคุณธรรมทั้งสองข้างต้นนี้อย่างสมดุลก็จะถือเป็นประโยชน์ตน คือทำให้ ตนไม่เสียประโยชน์จากการปฏิบัติในแต่ละขณะด้วย เพราะการแสดงความกรุณาต่อผู้อื่นเมื่อผ่านการ กลับรอกด้วยระบบปัญญาแล้วก็จะส่งผลเป็นความดีงามต่อตนเองด้วย

ภาวะผู้นำเชิงพุทธจึงหมายถึงการบำเพ็ญจิตสาธารณะที่อยู่บนฐานจริยธรรม ๒ ประการ คือ กรุณากับปัญญานั้นเอง เพราะเมื่ออยู่บนฐานของจริยธรรมทั้งสองนี้แล้ว ก็จะได้ทั้งตน ได้ทั้งผู้อื่น และ ไม่เสียหลักก็คือความถูกต้องด้วย เพราะผ่านการพิจารณาอย่างลึกซึ้งด้วยปัญญาแล้วจนทำให้เกิด ความรอบคอบ มองเห็นถึงข้อดีข้อเสียอย่างรอบด้านแล้วว่าควรปฏิบัติอย่างไรจึงจะเหมาะสม ซึ่งความ สัมพันธ์ระหว่างคุณธรรมทั้ง ๒ ที่จะก่อให้เกิดเป็นประโยชน์ตนและผู้อื่นนี้สามารถเขียนเป็นแผนภาพ ได้ ดังนี้

แผนภาพแสดงกระบวนการเกิดจิตสาธารณะแนวพุทธ

๖. ความสัมพันธ์เชิงเหตุผลระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธ กับแนวคิดจิตสาธารณะเชิงพุทธ

ในทัศนะของพระพุทธศาสนา การเห็นแก่ประโยชน์ตนคือการทำตนให้บรรลุธรรมก่อนเป็นเสมือนการพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตน คือสามารถปกครองตนเองให้ได้ก่อน เพื่อที่จะได้บำเพ็ญจิตสาธารณะอันเป็นส่วนหนึ่งของประโยชน์ผู้อื่นอย่างมีประสิทธิภาพนั่นเอง ในส่วนของพระพุทธองค์เองก็จะเห็นได้ว่าพระองค์ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะทำให้พระองค์เองได้ทรงบรรลุพระโพธิญาณก่อน ในขณะที่ยังทรงเสวยพระชาติเป็นพระโพธิสัตว์ แม้จะต้องสละพระโอรสเพื่อการทำบารมีธรรมให้สมบูรณ์เพียงพอเพื่อทรงต้องการที่จะปฏิบัติพระองค์ในแนวทางแห่งจิตสาธารณะอันเป็นภาคแห่งการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนั่นเอง ดังนั้น เมื่อพิจารณาถึงความหมายของคำว่า จิตสาธารณะตามแนวพระพุทธศาสนาแล้ว จะเห็นได้ว่ามีความสัมพันธ์กับภาวะผู้นำเชิงพุทธอย่างใกล้ชิด เพราะเมื่อพิจารณาจากความหมายของคำว่าผู้นำในพระคัมภีร์ของพระพุทธศาสนาก็หมายถึงผู้ที่ตั้งใจทำเพื่อประโยชน์แก่หมู่ชน แก่ญาติมิตร เพื่อนร่วมชุมชน เพื่อนร่วมชาติ เพื่อนร่วมสังคม^๑ อันเป็นความหมายเดียวกับคำว่า จิตสาธารณะนั่นเอง มองอีกอย่างหนึ่งได้ว่าประเด็นภาวะผู้นำเชิงพุทธมีความสัมพันธ์และเป็นเหตุเป็นผลกับประเด็นจิตสาธารณะอย่างใกล้ชิด ซึ่งมีลักษณะความสัมพันธ์แบบสองทาง คือ ต่างฝ่ายต่างเป็นปัจจัยแก่กันและกัน คือ

- ประเด็นจิตสาธารณะเป็นปัจจัยให้เกิดภาวะผู้นำ

หากพิจารณาถึงพระพุทธองค์เป็นหลักก็จะเห็นได้ว่า การที่พระองค์ทรงปรารถนาจะบรรลุพระโพธิญาณหรือที่เรียกว่าพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในพระองค์นั้น เพราะพระองค์ทรงปรารถนาจะช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากวัฏวนแห่งความทุกข์ทั้งหลายอันเป็นส่วนของการปฏิบัติตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะนั่นเองเป็นที่ตั้ง และการที่พระองค์ทรงมีทัศนะหลักที่ว่าต้องช่วยเหลือตัวเองให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุดก่อนหรือพัฒนาตัวเองให้มีความพร้อมก่อนจึงจะเริ่มภารกิจช่วยเหลือผู้อื่นดังนี้ พระองค์จึงทรงมีแนวคำสอนให้พระสาวกทั้งหลายได้พัฒนาตัวเองตามแนวทางที่ได้ทรงสั่งสอนนั้น กล่าวคือ พระองค์ไม่เพียงแต่ต้องการให้พระสาวกทั้งหลายได้เกิดภาวะผู้นำในแต่ละท่านหรือได้บรรลุถึงประโยชน์ส่วนตนเท่านั้น แต่พระองค์ยังทรงสอนให้พระสาวกทั้งหลายได้เห็นคุณค่าและความสำคัญของการช่วยนำพาชีวิตผู้อื่นให้บรรลุถึงคุณค่าที่แท้จริงของชีวิตอันเป็นส่วนของการปลูกจิตสำนึกสาธารณะในพระสาวกทั้งหลาย อันเป็นการตรัสแนะให้พระสาวกทั้งหลายช่วยเป็นกำลังหรือแบ่งเบาภาระของพระองค์ในการทำหน้าที่บำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะหรือช่วยเหลือสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ทั้งหลายอีกด้วย

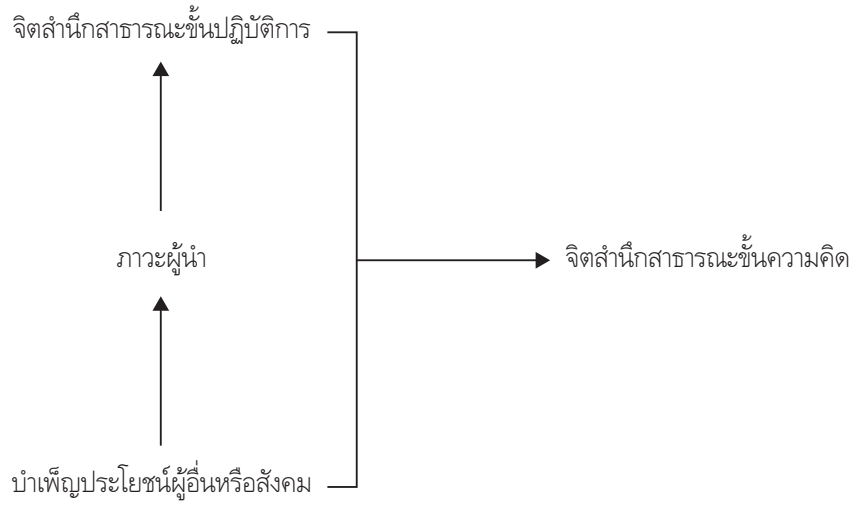
^๑ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, หน้า ๖.

- ประเด็นภาวะผู้นำเป็นปัจจัยให้เกิดจิตสาธารณะ

ครั้นเมื่อพระพุทธองค์ทรงดำรงพระองค์อยู่ในตำแหน่งผู้นำที่สมบูรณ์พร้อมแล้ว ภาวะที่เป็นอยู่นั้นก็เป็นเหตุทำให้พระองค์ทรงมีพระดำริอยากบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมตามแนวทางที่เรียกว่าจิตสาธารณะต่อไป เริ่มด้วยการที่พระองค์ได้ทรงใช้ภาวะผู้นำที่พระองค์ทรงพัฒนาถึงขีดสุดแล้วนั้นโปรดช่วยเหลือสัตว์โลกอันมีพระอรหันตสาวกทั้งหลายเป็นต้น ให้บรรลุถึงประโยชน์สูงสุดด้วย ในขณะเดียวกัน พระสาวกทั้งหลายเมื่อได้รับการโปรดหรือแนะนำจากพระพุทธองค์แล้วก็สามารถพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนเช่นเดียวกับพระพุทธองค์ กล่าวคือสามารถบรรลุถึงประโยชน์สูงสุดได้แล้ว ก็ส่งผลให้พระสาวกมีความพร้อมที่จะทำหน้าที่ช่วยเหลือผู้อื่นต่อไป เรียกได้ว่า เมื่อพระสาวกมีความสมบูรณ์ในส่วนชีวิตด้านในแล้ว ในส่วนชีวิตด้านนอก ก็ช่วยให้ใช้ความรู้ความสามารถของตนไปในทางที่เป็นไปเพื่อการแก้ปัญหา เสริมสร้างประโยชน์สุขได้อย่างแท้จริง^{๑๐} พระพุทธองค์เองเมื่อทรงทราบว่าพระสาวกที่พระองค์ทรงโปรดนั้นได้บรรลุถึงการมีภาวะผู้นำที่สมบูรณ์แล้ว ก็ทรงได้ตรัสแนะนำให้พระสาวกเหล่านั้นออกบำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมด้วย

อาจกล่าวได้ว่าชุดปฏิบัติการการบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นนี้มีจุดเริ่มต้นจากแนวความคิดเรื่องจิตสาธารณะหรือจะเรียกได้ว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธมีแนวคิดจิตสาธารณะเป็นฐานก็ได้ อย่างไรก็ตาม อาจแบ่งเรียกจิตสาธารณะนี้ได้เป็น ๒ ส่วน คือ จิตสาธารณะระดับความคิดและจิตสาธารณะระดับปฏิบัติการ เพราะหากพิจารณาอย่างลึกซึ้งก็จะเห็นได้ว่า การที่พระพุทธองค์ทรงเพียรพยายามบรรลุพระโพธิญาณ ก็เพราะเกิดจากจิตสำนึกสาธารณะที่อยู่ในระดับของความคิด ดังเช่น ในตอนที่พระองค์ยังทรงเป็นพระโพธิสัตว์ พระองค์ทรงมีความใคร่ปรารถนาจะบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่สัตว์โลก (จิตสำนึกสาธารณะระดับความคิด) ด้วยเหตุนี้พระองค์จึงปรารถนาที่จะบรรลุถึงความมีชีวิตที่สมบูรณ์ เมื่อพระองค์ทรงได้บรรลุถึงความมีชีวิตที่สมบูรณ์หรือเข้าถึงพระโพธิญาณแล้ว (ภาวะผู้นำ) พระองค์จึงทรงบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นคือช่วยนำสัตว์โลกให้พ้นจากความทุกข์ต่อไป (จิตสำนึกสาธารณะระดับปฏิบัติการ) ดังแผนภาพหน้าถัดไป

^{๑๐}พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๕๐๙.

แผนภาพแสดงกระบวนการบำเพ็ญประโยชน์ตามแนวจิตสาธารณะแนวพุทธ

แม้ว่าสาระแห่งการบำเพ็ญพระองค์ให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น จะมุ่งประโยชน์ระดับสูงหรือโลกุตตระ แต่ในส่วนโลกียะคือในระดับตาเห็นอันเป็นชั้นความจริงของคนส่วนใหญ่ พระองค์ที่ทรงปรารถนาที่จะให้สังคมสงบหรือสังคมชาวพุทธบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฝ่ายสังคมชาวบ้าน จะเห็นได้จากการที่พระพุทธองค์ทรงบัญญัติหลักธรรมอันเป็นข้อปฏิบัติพื้นฐานทั่วไปสำหรับให้คนปฏิบัติในฐานะที่ต้องมีปฏิสัมพันธ์ทางสังคมกับผู้อื่น

๗. บทบาทของภาวะผู้นำเชิงพุทธกับแนวคิดจิตสาธารณะ เชิงพุทธที่มีต่อการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม

ดังได้กล่าวแล้วในประเด็นที่ผ่านมาว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธมีความสัมพันธ์กับจิตสาธารณะเชิงพุทธอย่างใกล้ชิด แต่ความหมายของทั้งคำว่าภาวะผู้นำเชิงพุทธและจิตสาธารณะเชิงพุทธที่กล่าวมานั้น มีนัยที่เป็นอุดมคติ คือ มุ่งถึงประโยชน์ขั้นสูงเชิงนามธรรม หากนำทั้ง ๒ คำมาประยุกต์ใช้ให้เกิดประโยชน์ในเชิงรูปธรรม ก็อาจกล่าวได้ว่า ทั้งภาวะผู้นำเชิงพุทธและจิตสาธารณะเชิงพุทธต่างเป็นปัจจัยสำคัญในการขับเคลื่อนพัฒนาด้านเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญก้าวหน้า การพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนและความสำนึกที่เรียกว่าจิตสาธารณะ คือ กระบวนการสร้างวิถีคิดอันนำไปสู่การดำเนินชีวิตอย่างถูกต้องดีงาม การสร้างภาวะผู้นำให้เกิดมีในตนเองในแง่ นี้ คือการทำตนให้มีปัญญาหรือความรู้สึกนึกคิดที่ดีงามและถูกต้องตามทำนองคลองธรรมอันเป็นความหมายของการแสดงความรับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อตนเองซึ่งเป็นส่วนประโยชน์ตน (อัตตัตถะ) ในขณะที่การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่นหรือสังคมบนฐานแห่งความสำนึกจิตสาธารณะนั้นคือความหมายของการแสดงความรับผิดชอบต่อ

เชิงจริยธรรมต่อผู้อื่นอันเป็นส่วนประโยชน์ผู้อื่น(ปรัตถะ) และหากทั้งตนและผู้อื่นได้รับประโยชน์ร่วมกันโดยไม่มีฝ่ายที่เสียประโยชน์จากการปฏิบัตินั้นก็เป็นส่วนหนึ่งของประโยชน์ทั้งสองฝ่าย (อุภยัตถะ) ประเด็นความสำคัญที่จับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อตนเองและผู้อื่นนี้ กล่าวได้ว่าเป็นเครื่องมือที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยิ่ง การพัฒนาตนเองของปัจเจกบุคคลแต่ละคนอาจกล่าวได้ว่าเป็นการพัฒนาในระดับพื้นฐานที่สุด เพราะทั้งตนเองและผู้อื่นก็อยู่ในฐานะเป็นสัตว์สังคม

หากปัจเจกบุคคลมีความสำคัญที่จับผิดชอบเชิงจริยธรรมต่อตนเองเป็นเบื้องต้นแล้วก็ย่อมส่งผลที่ดีงามไปสู่ผู้อื่นตามไปด้วย ด้วยความจริงที่ว่ามนุษย์เป็นตัวแปรสำคัญของความเจริญและความเสื่อมทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความเจริญและความเสื่อมถอยทางสังคม ดังนั้น เมื่อมนุษย์แต่ละคนมีคุณสมบัติที่สำคัญ ๒ ประการในตัวเอง คือ การมีภาวะผู้นำที่สามารถปกครองหรือนำพาตัวเองและผู้อื่นไปสู่ความเจริญหรือทำให้รอดพ้นจากวิกฤติต่าง ๆ ได้ และการมีจิตสำนึกสาธารณะที่พร้อมจะแสดงความรับผิดชอบหรือช่วยเหลือสังคมแล้ว ระบบเศรษฐกิจและสังคมของมนุษย์ก็สามารถที่จะก้าวเดินไปในทิศทางที่พึงประสงค์ อันหมายความว่าเมื่อสังคมอุดมไปด้วยปัจเจกบุคคลที่สามารถปกครองตนเองและผู้อื่นได้ ก็ย่อมมีความหมายต่อไปคือปัจเจกบุคคลเหล่านั้นย่อมมีความสำคัญที่จับผิดชอบต่อตนเองและสังคมโดยธรรมชาตินั่นเอง เพราะภาวะผู้นำเชิงพุทธเป็นภาวะที่เมื่อถูกพัฒนาให้เกิดขึ้นแล้ว ก็ย่อมเป็นปัจจัยทำให้เกิดจิตสำนึกสาธารณะต่อไป ดังได้กล่าวไว้แล้วในประเด็นกระบวนการเกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสำนึกสาธารณะ ที่ผ่านมา ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระบวนการเกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธมีได้เพราะอาศัยจิตสำนึกสาธารณะที่อยู่ภายในจิตใจ และเมื่อภาวะผู้นำเชิงพุทธได้รับการพัฒนาให้เกิดขึ้นแล้ว สิ่งนี้ก็ส่งหนุนให้เกิดจิต สำนึกสาธารณะในส่วนการปฏิบัติต่อไป เรียกได้ว่าทั้งสองประการนี้ทำงานอย่างเป็นกระบวนการ โดยเป็นปัจจัยเอื้อแก่กันและกัน และเพราะอาศัยกระบวนการปัจจัยทั้งสองนี้เอง

พระพุทธรองค์ทรงบัญญัติหลักธรรมคำสอนเพื่อสังคมมากมาย เช่น หลักสังคหวัตถุ ๔ อันว่าด้วยเรื่องหรือสิ่งที่มนุษย์จะต้องสงเคราะห์ช่วยเหลือกันได้แก่ (๑) ทาน คือ การแบ่งปัน (๒) ปิยวาจา คือ การพูดกันด้วยความเมตตาเป็นที่ตั้ง (๓) อตถจริยา คือ การทำประโยชน์ให้แก่กัน และ (๔) สมานัตตตา คือ การปรับตัวให้เข้ากับผู้อื่น เป็นต้น นั่นคือ เพราะการมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำจึงมีความสำคัญในการปฏิบัติตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะ คือ ความสำคัญอยากจะแบ่งปันช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ (ทาน) ความสำคัญอยากสนทนาหรือพูดคุยกัน หรือให้ความช่วยเหลือในรูปแบบ ของการใช้วาจาให้คำปรึกษาแก้ปัญหาต่าง ๆ (ปิยวาจา) ความสำคัญอยากจะทำประโยชน์ให้เกิดแก่ผู้อื่นหรือสังคม (อตถจริยา) หรือความสำคัญอยากปรับตัวหรือประพฤติดตนให้เข้ากันได้กับผู้อื่นเพื่อทำกิจกรรมชีวิตให้สำเร็จร่วมกัน หรือร่วมแสดงความรู้สึกต่อการกระทำต่าง ๆ ร่วมกัน เช่น หากเป็นความสำเร็จก็ชื่นชมร่วมกัน หากเป็นความล้มเหลวก็มีความสำคัญที่จับผิดชอบร่วมกัน เป็นต้น (สมานัตตตา) หลักสังคหวัตถุนี้จะเห็นได้ว่าสามารถนำไปปฏิบัติเพื่อให้เกิดเป็นคุณูปการด้านสังคมและเศรษฐกิจได้อย่างตรงตัว เช่น หากสังคมเกิดยุคข้าวยากหมากแพง คนส่วนใหญ่ในสังคมประสบทุกข์เดือดร้อน ซึ่งถือว่า

เป็นปัญหาด้านสังคมและเศรษฐกิจ คนส่วนน้อยผู้อยู่ในฐานะที่จะช่วยเหลือเกื้อกูลคนอื่นที่ประสบทุกข์เดือดร้อนได้ ก็ควรแสดงความมีน้ำใจแบ่งปันสิ่งของ (ทาน) บนฐานแนวคิดเรื่องจิตสาธารณะ เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางกายแก่คนเหล่านั้น หรือพูดให้กำลังใจ (ปิยวาจา) เพื่อบรรเทาความทุกข์ทางใจ เป็นต้น หรือหลักมรณวาสธรรม ๔ อันว่าด้วยเรื่องที่คุณครองเพศมรณวาสควรประพฤติปฏิบัติตามฐานะของตน ได้แก่ (๑) ลัจจะ คือ การรักษาความสัตย์ มีความจริงใจต่อกัน (๒) ทมะ คือ การฝึกพัฒนาตนให้มีความเจริญด้านความดีงามทั้งหลาย (๓) ชันติ คือ ความอดทน อดกลั้นต่อความยากลำบากทั้งหลาย (๔) จาคะ คือ การเสียสละแบ่งปัน นั่นคือ เพราะการมีภาวะผู้นำ จึงทำให้มีจิตสำนึกในการปฏิบัติตามแนวจิตสาธารณะ คือการรักษาความสัตย์ จริงใจต่อเพื่อนร่วมสังคม (ลัจจะ) มีความสำนึกเชิงจริยธรรมต่อตนเอง โดยการฝึกฝนพัฒนาตนให้มีความเจริญด้านคุณธรรมคือความดีงาม อันจะส่งผลกระทบต่อไปในทางที่ดีต่อผู้อื่นด้วย (ทมะ) มีความสำนึกรู้จักอดทน อดกลั้นต่อความลำบากพยายามข้ามพ้นอุปสรรคด้วยความอดทน โดยที่สุดคืออดทนต่อสิ่งย่ำแย่หรือสิ่งจูงใจไปในทางที่ไม่ดีงามทั้งหลาย (ชันติ) มีความสำนึกในการเสียสละแบ่งปันแก่ผู้อื่นยามตกทุกข์ได้ยากหรือต้องการความช่วยเหลือ โดยที่สุดคือการสละความไม่ดีงาม เช่นความเห็นแก่ตัวอันเป็นปัญหาต่อการดำเนินชีวิตร่วมกับผู้อื่น เป็นต้น (จาคะ) หากคนซึ่งเป็นสมาชิกในสังคมสามารถปฏิบัติได้ดังนี้ ไม่เพียงแต่จะทำให้สังคมอยู่รอดเท่านั้น แต่ย่อมส่งผลกระทบต่อไปในทางที่ดีต่อด้านอื่น ๆ เช่น ระบบเศรษฐกิจด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่งคือ การพัฒนาภาวะผู้นำให้ เกิดมีในตนแล้วบำเพ็ญตนตามแนวทางแห่งจิตสาธารณะนี้สามารถเรียกว่าได้ เป็นการทำหน้าที่ในฐานะกัลยาณมิตรที่ดีให้แก่สมาชิกของสังคมนั้นเอง

อย่างไรก็ตามการปฏิบัติตามหลักธรรมทั้ง ๒ ตัวอย่างที่ยกมาข้างต้น ย่อมอยู่บนฐานของคุณธรรมสำคัญคือ กุศลและปัญญาดังที่กล่าวแล้ว เช่น ในข้อบำเพ็ญทาน โดยคนผู้ให้การช่วยเหลือตามแนวจิตสาธารณะนั้นใช้ปัญญาของตนพิจารณาเห็นว่าควรให้การช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ผู้ประสบความทุกข์ยาก เพราะในฐานะมนุษย์ก็มีความรู้สึกทุกข์เสียสละทุกข์ด้วยกันทั้งนั้น จึงแสดงออกถึงความกรุณา หรืออาจใช้ปัญญาพิจารณาเห็นในเชิงลบว่าหากไม่ให้การช่วยเหลือผู้ประสบทุกข์ยากเหล่านั้น อาจจะหาทางออกจากทุกข์โดยการปล้นหรือลักทรัพย์ของผู้อื่นซึ่งรวมถึงผู้ที่คิดจะไม่ให้การช่วยเหลือด้วยก็ได้ จึงแสดงความกรุณา หรือคนผู้ให้การช่วยเหลือตามแนวจิตสาธารณะนั้นใช้ปัญญาพิจารณาเห็นว่า เมื่อยามเพื่อนมนุษย์ประสบความทุกข์ก็ควรแสดงออกถึงความกรุณาโดยการพูดจาให้กำลังใจกัน ไม่ทับถมกัน อันเป็นส่วนของปิยวาจา หรือบำเพ็ญประโยชน์อย่างใดอย่างหนึ่งให้แก่ผู้ประสบทุกข์ยากเหล่านั้น อันเป็นส่วนของอัตถจริยา โดยใช้ปัญญาคิดเห็นว่าหากตัวผู้บำเพ็ญเองตกอยู่ในห้วงแห่งความทุกข์เช่นนั้นบ้างก็ใคร่อยากได้รับการช่วยเหลือจากผู้อื่นในลักษณะเดียวกับที่ตนได้ช่วยเหลือผู้อื่นบ้างเช่นกัน เป็นต้น การที่ปัจเจกบุคคลมีจิตสำนึกสาธารณะและสามารถปฏิบัติได้บนฐานคุณธรรมคือปัญญาและกรุณานี้เอง เรียกว่ามีภาวะผู้นำอย่างสมบูรณ์ และหากสมาชิกในสังคมสามารถกำกับตัวเองให้มีคุณลักษณะที่พึงประสงค์ดังที่กล่าวนี้ได้ก็ย่อมส่งผลให้สังคมเป็นสังคมอารยะอย่างแท้จริงเมื่อสังคมดี สิ่งที่เกี่ยวข้องกับสังคม เช่น เศรษฐกิจ เป็นต้น ก็ย่อมดีตามไปด้วย

๘. บทสรุป

ประเด็นเรื่องภาวะผู้นำเชิงพุทธกับจิตสาธารณะเชิงพุทธนี้ หากจะมุ่งถึงสาระที่แท้จริงตามนัยแห่งพระพุทธศาสนาแล้ว ก็มีความหมายเชิงอุดมคติ นั่นคือ คำว่า การมีภาวะผู้นำที่สมบูรณ์ หมายถึง การได้พัฒนาตนจนได้บรรลุถึงประโยชน์ขั้นสูงสุดคือความเป็นพระอรหันต์ ส่วนคำว่า จิตสาธารณะ ก็มีความหมายที่ต่อเนื่องจากการมีภาวะผู้นำที่ว่า เมื่อพัฒนาตนเป็นพระอรหันต์ได้แล้ว จึงเรียกได้ว่ามีความพร้อมและความสำนึกที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นที่เรียกว่าบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะได้อย่างเต็มที่ ซึ่งการบำเพ็ญตนตามแนวจิตสาธารณะในที่นี้ หมายถึงการช่วยผู้อื่นให้ได้บรรลุถึงประโยชน์ขั้นสูงสุด (ปรมาตตะ) อันเป็นเรื่องโลกุตตระ แต่ในบทความเรื่องนี้ ผู้เขียนมีความประสงค์ที่จะลดทอนหรือปรับประยุกต์ความหมายของคำว่า “ภาวะผู้นำ” กับ “จิตสาธารณะ” ให้มีความหมายเชิงโลกียะ คือมีความหมายที่สามารถประยุกต์ใช้ได้ในระดับสังคมหรือใช้ประโยชน์ในระดับตาเห็น โดยยกเอาหลักธรรมที่สามารถปฏิบัติให้เกิดประโยชน์ได้ในสังคม มาประกอบ ซึ่งหากจะกล่าวถึงประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างภาวะผู้นำเชิงพุทธกับแนวคิดจิตสาธารณะแล้วก็จะเห็นได้ว่า ทั้ง ๒ นี้มีความสัมพันธ์กันอย่างน้อยในสองมิติ คือ ในฐานะที่แนวคิดจิตสาธารณะเป็นฐานให้เกิดภาวะผู้นำเชิงพุทธมิติหนึ่ง และในฐานะที่ภาวะผู้นำเชิงพุทธ นำไปสู่การปฏิบัติตามแนวจิตสาธารณะอีกมิติหนึ่ง แต่คำว่า ภาวะผู้นำเชิงพุทธในบทความนี้ ผู้เขียนหมายถึงความหมายเชิงโลกียะที่ว่าปัจเจกบุคคลผู้เป็นปุชนผู้จะได้ชื่อว่าภาวะผู้นำนั้น คือผู้สามารถพัฒนาตนเองให้มีปัญญาหรือมีความรู้สึกรู้สึกคิดที่ตีตามถูกต้องตามทำนองคลองธรรม และเป็นผู้นำแห่งการปฏิบัติอันดีงามด้านต่าง ๆ แล้วบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ในขณะที่แนวคิดจิตสาธารณะนั้นคือความสำนึกเชิงจริยธรรมที่มีต่อสังคมที่สั่งผ่านจากการมีภาวะผู้นำนั่นเอง อย่างไรก็ตาม ทั้งการมีภาวะผู้นำเชิงพุทธและจิตสาธารณะต่างก็อยู่ในฐานะเป็นเหตุปัจจัยแก่กันและกัน คือต่างฝ่ายต่างอาศัยซึ่งกันและกันเกิดขึ้น โดยมีเป้าหมายคือการบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคม กล่าวคือ เพราะมีแนวคิดที่จะบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคม (จิตสาธารณะ) จึงมีความพยายามที่จะพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตัวปัจเจกบุคคล เมื่อภาวะผู้นำเกิดพร้อมในตัวปัจเจกบุคคลแล้ว จึงมีความพร้อมและความนึกคิดที่จะบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่นหรือสังคมโดยรวมต่อไป ทั้งนี้ความนึกคิดที่จะบำเพ็ญประโยชน์เพื่อผู้อื่นในฐานะผู้นำนั้นต้องอยู่บนฐานคุณธรรมสำคัญ ๒ ประการคือ ปัญญาและกรุณา ดังนั้น ปัจเจกบุคคลผู้ประสงค์จะพัฒนาภาวะผู้นำให้เกิดมีในตน ด้วยความนึกคิดอยากบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น ก็ควรศึกษาพัฒนาปัญญา ตลอดถึงความรู้สึกรู้สึกคิด และทัศนคติที่ถูกต้องเป็นสัมมาทิวัจฉิให้เกิดขึ้น เพื่อที่จะได้ทำหน้าที่บำเพ็ญประโยชน์แก่สังคมอย่างถูกต้องประกอบด้วยธรรมคือปัญญาและกรุณาเป็นฐาน โดยมีประโยชน์ทั้งสองฝ่ายคือฝ่ายตนและผู้อื่นเป็นเป้าหมาย อย่างไรก็ตาม การพัฒนาปัญญากับการพัฒนาภาวะผู้นำทั้ง ๒ นี้ หากจะมุ่งพัฒนาปัญญาเป็นหลักก็ได้ เพราะหากปัญญาได้รับการพัฒนาแล้วภาวะผู้นำก็เกิดขึ้นตามโดยอัตโนมัตินั่นเอง

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย

ก. เอกสารชั้นปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. **พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. เอกสารชั้นทุติยภูมิ

๑. หนังสือ :

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **พุทธธรรม**. พิมพ์ครั้งที่ ๙ กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณ
ราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๘, กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์สุภาพ
ใจ, ๒๕๕๙.

๒. สื่ออิเล็กทรอนิกส์ :

วัลลภ สันติประชา. "จิตสาธารณะในชีวิตประจำวัน". [ออนไลน์]. แหล่งที่มา : [http://share.psu.
ac.th/blog/fnr-develop/18579](http://share.psu.ac.th/blog/fnr-develop/18579) [๒๙ เม.ย.๕๕].